

Serbest Ticaret Politikasının Türkiye Deneyimi: Bir Başarı Öyküsü mü?

Mehmet Faysal Gökalp*
Cem Mehmet Baydur**

Özet

Mal ve faktör hareketleri önündeki engelleri, 1980’li yıllarda başlayan ve 1990’lı yıllarda tamamlanan bir süreçte, kaldıran Türkiye, piyasa mekanizmasının etkin işleyişinin sağlamayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, uluslararası sermayenin gelmesi, ülkenin rekabet gücünün artması, teknolojinin ve teknik bilginin yayılması ve makro ekonomik istikrarın sağlanması beklenmiştir. Ancak, yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca uygulanan söz konusu ekonomi politikasının sonuçları değerlendirildiğinde, gerçekler ile beklentiler arasında önemli sapmaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Giriş

Uluslararası ticaretin “ekonomik büyümenin motoru” olduğu görüşü A.Smith’e uzanacak kadar eskidir. Bununla birlikte bu görüş, 20. yüzyılda uzunca bir dönem popülaritesini kaybetmiştir. Ancak, 1980’li yılların başında, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların, gelişmekte olan ülkelerin mali yardım taleplerine karşılık olarak, dışa açık politikalar izlenmesini şart koşmaya başlaması ve 1990’lı yılların hemen başında kolektivist ekonomik sistemin çöküşü, piyasa merkezli ekonomi politikası önerilerinin daha da güçlü olarak yeniden gündeme gelmesine yol açtı.

Dışa açık (liberal) ekonomi politikalarının izlenmesi sonucu ulusal piyasalar birleşti ve “Küreselleşme” olarak ifade edilen bir süreç yaşanmaya başlandı. Gelişmekte olan ülkeler açısından, dışa açılma ve serbestleşme politikası, ülkelerin büyüme potansiyellerini arttırsa bile, kalkınmanın yerine bir amaç olarak alınamaz, şeklinde Rodrik’in¹ yaptığı vurgu iki önemli saptamayı bünyesinde taşımaktadır. Birincisi büyüme, ikincisi de büyüme açısından dış ticaret politikaları. Bu saptamaya sonuç açısından bakıldığında, dışa açılma ve serbestleşme politikalarının kalkınma politikalarının yerini alamayacağına altı çizilmektedir. Dolayısıyla bu makalede amaç, dış ticaret politikası olarak serbestleşmenin Türkiye’nin büyümesi ve rekabet gücüne olan etkilerini araştırmaktır.

* Yrd.Doç.Dr. Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Kötekli / Muğla

** Yrd.Doç.Dr. Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Kötekli / Muğla

¹ D.Rodrik, Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?, Çev: Alev Sögüt, **İktisat Dergisi**, Temmuz 2000, s.58

Çalışmanın ilk bölümünde ekonominin dışa açılma sürecinin gerek ticaret politikaları gerekse finansal açıdan avantajları ortaya konmaya çalışıldı. Çalışmanın ikinci bölümünde ise serbestleşme sürecinden özellikle Türkiye imalat sanayinin ne yönde etkilendiği, beklentiler ile gerçekleştirmeler kıyaslanarak ortaya konulmaya çalışıldı. Üçüncü bölümde dışa açılma süreci, büyüme ve rekabet gücü kavramları arasındaki ilişki Balassa-Samuelson modeli yardımıyla tanımlanıp, buradan elde edilen çıkarımlar dördüncü bölümde test edildi.

1.Küreselleşme Teorisi veya Küreselleşmeden Beklenen Faydalar

Küreselleşmeye giden yolu açan, uluslararası ticaretin liberalizasyonu kavramı; siyasi otoritenin mal ve faktör hareketlerini yönlendirme etkinliğinin azaltıldığı, fiyatlama sürecinin piyasa mekanizmasına bırakıldığı bir grup politika değişikliği olarak tanımlanabilir². Çağdaş kalkınma ekonomisi anlayışı çerçevesinde, liberalizasyon(serbestleşme) ile kastedilen ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bunu izleyen süreçte yurt içi piyasa faaliyetlerinin dışa açılması, piyasa güçlerinin fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve oluşan piyasa fiyatlarının üretimde kullanılan kaynakların fırsat maliyetlerini gösterebilmesi için ekonominin tüm piyasalarında mevcut engellerin kaldırılmasıdır³. Nitekim, Haberler'de liberal dış ticaret düzenini, tarifelerin ve miktar kısıtlamalarının olmadığı, ulusal paranın konvertibl olduğu, dış ticareti sınırlayan tüm engellerin kaldırıldığı, GATT ve IMF tarafından sembolize edilen ve kurumlaştırılan bir sistem olarak tanımlanmıştır⁴.

Ekonominin liberalizasyonundan doğan kazançlar, statik ve dinamik kazançlar olarak ikiye ayrılabilir. Standart ekonomi kitaplarında yer aldığı şekliyle, dışa açılmanın statik etkileri; A.Smith ve D.Ricardo'nun temsil ettiği ortodoks teoriye ve onların çağdaş uzantısı olan neo-klasik Heckscher-Ohlin-Samuelson modeline dayanır. Bu çerçevede ticaretten sağlanan kazançlar, Karşılaştırmalı Üstünlükler Hipotezi ve Faktör Donatımı Teorisi aracılığıyla açıklanır. Buna göre, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ülkelerin iş bölümüne yönelerek, faktör donatımları çerçevesinde, nisbi olarak avantajlı oldukları üretim alanında uzmanlaşmalarını sağlamakta, böylece kaynakların yeniden dağılımının getirdiği etkinlik artışı ticarete katılan ülkelerin refahını artırmaktadır.

² Ercan Uygur, **Financial Liberalization and Real Sector in Turkey**, The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Discussion Papers, No:9010, December, 1990, s.1.

³ Mehmet ODEKON, Liberalization and the Turkish Economy: A Comparative Analysis, Liberalization and the Turkish Economy, Edited by Tevfik Nas-M.Odekön, Greenwood Press, London, 1988, ss.29-31.

⁴ G.HABERLER, The Liberal International Economic Order in Historical Perspective, Challenges to a Liberal International Economic Order, Edited by R.C.Amacher-G.Haberler-T.D.Willet, AEI, 1979, s.43.

Liberalizasyondan sağlanan dinamik kazançlar ise, üç temel kanalda ortaya çıkar. Bunlardan birincisi rekabet, diğeri teknolojinin ve teknik bilginin yayılması, üçüncüsü ise makroekonomik istikrarın sağlanması etkisidir⁵.

Dışa açılma sürecinde iç piyasanın uluslararası rekabete açılması, firmaları, faaliyetlerini sürdürebilmek için maliyetlerini düşürmeye, ürünlerine nitelik kazandıracak yeni yatırımlar ve yenilikler yapmaya yöneltecektir. Ayrıca, küresel ekonomiye entegre olunduğunda ülkedeki nispi faktör fiyatları değişecek, ülkenin nispeten bol olarak sahip olduğu faktörün(emek) gelirlerinde yükselme, nispeten daha az sahip olduğu faktörün(sermaye) gelirlerinde ise azalma söz konusu olacaktır. Böylece, ülke içerisindeki mal ve faktör fiyatları ile uluslararasıdaki mal ve faktör fiyatları arasındaki sapmalar azalacak, mal ve faktör fiyatlarının uluslararasıda eşitlenmesini sağlayacaktır.⁶ Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yatırımların önündeki en büyük dolaylı engellerden birisi olan sermaye faktörünün fiyatlarındaki nispi yüksekliğin olumsuz etkisini azaltacaktır. Serbest ticaretin rekabet etkisinin yanı sıra, yatırım malları ithal etmenin önündeki tarifeler-kotalar gibi doğrudan ve nispi fiyatlar gibi dolaylı engellerin de kalkması, dışa açılma sürecinde yatırımların artmasını ve büyümeyi sağlayacaktır⁷.

Dışa açılmanın yenilikler üzerindeki etkisi konusunda ise, iktisatçılar arasında bir fikir birliği yoktur. Hicks öncülüğündeki bir grup iktisatçı rekabetin yenilikleri teşvik ettiğini ileri sürerken, Schumpeter öncülüğündeki bir başka grup ise, yeniliklerin desteklenmesi için bir dereceye kadar monopolleşmenin gerekli olduğunu ileri sürmektedir⁸. Gerçekte, yatırımlar ve yeniliklerin bunlardan beklenen karlar ile doğru yönlü olarak arttığını ve araştırma-geliştirme(Ar-Ge) masraflarının yüksekliğini dikkate aldığımızda; firmaların mevcut teknolojileri ile yüksek karlar elde etme imkanlarının fazla olduğu içe-dönük ekonomilerde yenilik yapmanın rasyonel olmadığı, ölçek ekonomilerden yararlanmanın da sınırlı olduğu, bunun yanı sıra dışa açık ekonomilerde yeniliklerin yüksek karlar getirdiği ve ölçekten istifadelerin yüksek olduğu, böylece, dışa açılma sürecinde yeniliklerin daha yoğun olacağı ileri sürülebilir. Nitekim Baldwin(1992)'de, firmaların mevcut teknolojileri ile yüksek karlar elde etmesi halinde(içe dönük ekonomilerde olduğu gibi), yenilikleri teşvik etmeyeceğini ifade etmektedir. Dışa açılmanın sağladığı dinamik avantajların

⁵ Athanasios Vamvakidis, Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth? IMF Staff Papers, March, 1999, V.46, i.1, s.3.

⁶ Paul A. Samuelson, International Factor-Price Equalisation, Once Again, Readings in International Economics, Edit. R.E.Caves and H.G.Johnson, George Allen and Unwin Ltd., London, 1975, ss.67-70.

⁷ Baldwin, R.E.- E. Seghezza "Trade-induced Investment-led Growth", NBER Working Paper, No. 5582 May 1996.

⁸ Robert Z.Lawrence-David E.Weinstein, Trade and Growth: Import-Led or Export-Led? Evidence from Japan and Korea, NBER Working paper, 7264, July-1999, Cambridge, s.5.

ikincisi, belki de en önemlisi, teknolojinin ve teknik bilginin yayılmasını sağlamasıdır. Bu gelişme başlıca iki şekilde olabilir: Birincisi, dışa açılma ile uluslararası mal ve hizmet hareketliliğindeki artış, ileri teknoloji mallarının ithalatı veya uluslararası iletişim olanakları dolayısıyla, üreticilerin yeniliklerden haberdar olmalarını, dış ülkelerdeki teknolojilere ulaşmalarını ve bunları taklit ederek kendi üretim süreçlerinde kullanmalarını kolaylaştırmaktadır⁹. Böylece ülkenin üretim yapısında, uluslararası rekabet gücünü artıracak bir teknolojik dönüşüm başlamaktadır. ABD ve AB kaynaklı teknolojiyi taklit ederek, üretim ve ihracat yapısını tarım ürünlerinden önce sanayi ürünlerine ve oradan da ileri teknoloji ürünlerine dönüştüren Uzak-Doğu Asya ülkeleri bu sürecin iyi bir örneğidir. İkinci olarak, ülkeler, doğrudan teknoloji transferi de gerçekleştirebilirler. Bu, ileri teknolojinin ülkeye gelmesini, teknik bilgi ve uzmanlığın yayılmasını sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla olabileceği gibi, fikirlerin ve kavramların ithalini sağlayan lisans ve patent anlaşmaları aracılığıyla da olabilir. Nitekim J.S.Mill'e göre, ticaretin liberalizasyonu fikirlerin ve teknolojinin yayılmasını sağladığı için önemlidir¹⁰. Ancak rekabet ve teknoloji kullanımı için ticaretin önündeki engellerin kaldırılması yeterli olamamaktadır. Ticaretin yanı sıra sermaye hareketlerindeki serbestleşme de dışa açılma sürecinin bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına iki boyuttan yaklaşılabilir, iç ve dış finansal serbestleşme. İç finansal serbestleşme: Bir ekonomide yurt içi para cinsinden borç alacak ilişkileri ile varlık tutma kararlarına ilişkin kurumsal yapıda, fiyat ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya yumuşatılması işlemidir. Daha geniş bir açıdan bakıldığında faizlerin serbest bırakılması ve yeni finansal araçların ve bunları yönetecek kurumların oluşturulması sürecidir¹¹. Dış finansal serbestleşme ise: "a) yurt sakinlerinin dış piyasadan serbestçe borçlanması ve yurt sakini olmayanların serbestçe iç mali piyasalardan plasman yapabilmesi, b) yurt sakinlerinin serbestçe dışarıya kaynak transfer edip yabancı varlık kalemi tutabilmesi, yurt sakini olmayanların da aynı şekilde iç mali piyasalardan borçlanabilmesi; c) yurt içindeki sakinlerin yabancı paralar üzerinden serbestçe bütün işlemleri yapabilmesidir. Bu üç öğeden ikisi ödemler bilançosunun sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin gereğidir, üçüncüsü ise finansal serbestleştirmeyi oluşturur"¹². Finansal serbestleşme ve büyüme arasındaki ilişki kaynak etkinliğinin artması ile kurgulanmaktadır. Sermaye hareketleri piyasaların kaynak tahsisinde daha etkin

⁹ Sebastian Edwards, Trade Orientation, Distortion and Growth in Developing Countries, Journal of Developing Economics, Vol.39, 1992, ss.31-57.

¹⁰ Steve Dowrick, a.g.m., s.111.

¹¹ İzzettin Önder ve Diğerleri, **Türkiye'de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s.174.

¹² Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar, İstanbul 1994, ss.90-91.

şekilde çalışmasına yardımcı olurlar. Sermaye hareketlerinin etkinlik sağlayıp sağlamadığı, üretimde ve kaynak dağılımındaki etkinlik ile iki boyutta ele alınmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının altında yatan mantık, her iki etkinliğin artacağı beklentisidir. Bu varsayımın ardında finansal baskı kuramı bulunmaktadır. Bu kurama göre faiz haddi piyasada idari kararlarla belirlendiği zaman yani faizler düşük tutulduğu zaman tasarruflar ödünç fon talebini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Böylece karlı ve verimli projeler dışlanmaktadır. Finansal serbestleşme faizleri yükseltse bile kredi arzını arttırdığından ekonomide borçlanma imkânları artacaktır. Gerek dışarıdan gelen kaynaklar gerekse ülke içindeki piyasa dışı alanlara bağlanmış tasarruflar yüksek faizlerden faydalanabilmek için piyasaya çıkarak kredi arzını artırır. Bu da mali piyasalardaki derinliğin artmasına yol açar. Getirisi yüksek ve verimli olan projeler finansman imkanı bulabileceklerdir. Faizlerin piyasada belirlenmesi üretimde de kaynak dağılımının daha doğru yapılmasına neden olacaktır. Getirisi yüksek olan sektörlerle öncelikle kredi verilecektir. Zamanla bütün sektörlerdeki getiri düzeyleri eşitlenerek maksimum üretim gerçekleştirilmiş olacaktır¹³. Buradaki görüş geleneksel teorinin aksine reel faizlerle yatırımlar arasında pozitif bir ilişki kurmaktadır. Bu hipoteze McKinnon ve Show hipotezi denmektedir¹⁴. Üretimdeki etkinlikten kast edilen finansal serbestleşme ile beraber aracı kurumların ve bunların finansal araçlarının artması da projelerin finansman maliyetlerini ucuzlatacaktır. Dar anlamda, üretimde etkinliğinin göstergesi olarak ele alınabilecek olan mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki marjlar artan rekabet ve serbestleşme sonucu azalacaktır. Bu da daha fazla iktisadi birimin daha ucuza kaynaklardan yararlanabilmesine imkan verdiği için yatırımları dolayısıyla refah ve geliri arttıracaktır¹⁵.

Ekonominin liberalizasyonundan doğan kazançların bir diğeri de, siyasi otoriteyi istikrarlı makro ekonomik politikalar izlemeye yöneltebilmesidir. Siyasi otorite, dışa açılma sürecinde, bir yandan uluslararası anlaşmaların getirdiği bağlayıcılık(Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde uyması gereken Maastricht ve Kopenhag kriterleri gibi) nedeniyle, diğer taraftan yabancı sermaye yatırımlarının artması ve yurt içerisindeki firmalara uluslararası rekabet gücü sağlanabilmesi için, makroekonomik dengeleri gözetmek durumunda kalacaktır. Bu çerçevede, siyasi ve ekonomik istikrar ile belirsizlikler azalabilecek, fiyat istikrarı sağlanarak, bütçe açıkları ve kamu borçları azaltılabilecektir. Kamu kesiminin ekonomik faaliyetlerinin büyüklüğü de bu

¹³ Ercan Uygur, **Finance Liberalization And Economic Performance In Turkey**,TCMB, Ankara 1993, ss.23-29.

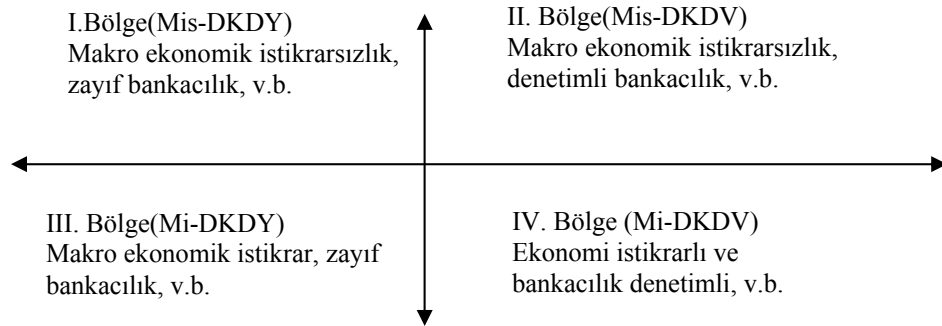
¹⁴ Uygur, a.g.e., ss.41-42. Bu hipotez geliştirmekte olan 23 ülkede test edilmiş reel faizlerle yatırımlar arasındaki ilişki negatif çıkmıştır.

¹⁵ İzzettin Önder ve Diğerleri, a.g.e, ss.167-180.

süreçten etkilenecek, gerek özelleştirme, gerekse denk bütçe politikaları ile küçülebilecektir.

Dışa açılmadan yararlanmak, özellikle yabancı direkt yatırımlardan faydalanmak istenildiğinde ekonominin istikrarlı olması gerekmektedir. Dışa açılmadan bir ekonominin yararlanabilmesi için ekonominin içinde bulunduğu durumun tanımlanması gerekmektedir. Mİ (makro istikrar), MİS (Makro istikrarsızlık), DKDV(Diğer kurumsal düzenlemeler var) DKDY(Diğer kurumsal düzenlemeler yok) şeklinde tanımlandığında, serbestleşmenin ekonomik etkileri Şekil:1'de yer alan dört ekonomik alanın analizi ile yapılabilir. Diğer kurumsal düzenlemeler(DKD) ile bankacılık sektörünün etkin bir şekilde denetlenip denetlenmediği, yolsuzluklarla mücadelenin yapıldığı, eğitime önem verildiği, belirli bir sanayileşme stratejisinin bulunup bulunmadığı, v.b gibi faktörleri kapsamaktadır¹⁶. Şekil:1'de yer alan, IV nolu bölgenin niteliklerden yoksun olan bir ekonomi ise dış kaynaklardan yeterince faydalanamayacaktır. IV nolu bölgenin niteliklerini taşımayan ekonomiler dış açılma veya finansal serbestleşme sonucu doğrudan yatırımlardan ziyade kısa vadeli istikrarsız kaynakları ülkelerine çekeceklerinden dış şoklara açık hale gelirler ki bu noktada, uluslararası arz ve talep şokları dikkate alındığında, kamu kesiminin ekonomik büyüklüğünün önem kazandığı da belirtilmelidir. Kamu ekonomisinin büyük olduğu ülkeler dışsal şoklarla karşılaştıklarında, sosyal programlar uygulayarak şokları sarsıntısız atlatabilmektedirler¹⁷.

Şekil 1: Makro Ekonomik Bölgeler ve Diğer Kurumsal Düzenlemeler

¹⁶ Rodrik, Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?, a.g.e, s.58

¹⁷ Dani Rodrik, Why Do More Open Countries Have Larger Governments? mimeo, Colombia University, February-1996'dan aktaran; R.Wacziarg, a.g.e., s.2.

Özetleyecek olursak, ticaretin ve sermaye hareketlerinin liberalizasyonu sonucunda ortaya çıkacak uzmanlaşma, rekabet, ithal girdilerin çeşitliliği, ölçek ekonomileri, pozitif dışsallıklar ile siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması etkileri¹⁸; etkinlik artışının yanı sıra, bir yandan yatırımlar aracılığıyla, sermaye birikimini, artan getirileri ve yaparak öğrenmeyi sağlayarak, diğer taraftan da, teknolojinin ve teknik bilginin yayılmasını ve yeniliklere ulaşmanın kolaylaşmasını ve istikrarı sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir¹⁹.

2. Türkiye’de Dışa Açılma Süreci

Planlı Kalkınma Dönemi olarak isimlendirilen 1963–1980 döneminde, İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi(İİSS) uygulayan Türkiye, bu çerçevede sanayi sektörüne öncelik vermiştir. Bir yandan kamu yatırımlarına ağırlık vererek ve uygulanan kalkınma planları çerçevesinde özel sektör yatırımlarını teşvik ederek, diğer taraftan, dış ticarete korumacılığa yönelip, miktar kısıtlamaları, yüksek tarifeler ve sabit döviz kuru sistemi uygulayarak yurt içi üretim kapasitesini artırmayı hedeflemiştir.

İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi, Türkiye’nin dış ticaret hadlerinin aleyhine dönmesine yol açan 1973–1974 petrol krizine kadar başarı ile yürütülmüştür. Ancak, bu tarihten sonra ithalat faturasının büyümesinden ve ithalatı gerçekleştirebilmek için alınan kısa vadeli dış borçların ana para ve faiz ödemelerinden dolayı, ödemeler bilançosu dengesi bozulmuş, ara malı ve yatırım malları ithalatı tıkanmış ve ekonominin arz boyutu krize girmiştir. Bu süreçte talep genişletici politikaların da izlenmesi, arz ve talep dengesini bozarak enflasyonun şiddetlenmesine yol açmıştır.

Ekonominin içinde bulunduğu krizden çıkmasını sağlamak için, daha sonraları 24 Ocak Kararları olarak isimlendirilecek, bir ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. Program, kısa dönemde istikrarı sağlamayı, bu çerçevede enflasyonu düşürmeyi, dış borçları yeni bir ödeme planına bağlayarak ithalatı sürdürülebilmeyi ve kapasite kullanım oranını yükselterek ekonominin arz boyutunu harekete geçirmeyi hedeflemiştir. Uzun dönemde ise, ekonomide yapısal bir dönüşüm gerçekleştirerek, kalkınma stratejisini değiştirmeyi, İthal İkameci Kalkınma Stratejisinden, Dışa Açık Büyüme Stratejisine yönelmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede, fiyatlama sürecinin piyasa mekanizmasına bırakılması ve piyasa mekanizmasının

¹⁸ Lionel Fontagne-Mondher Mimouni, Openness, Trade Performance and Economic Development, GDR EFIQ Conference, Tunis, June 23-24, 2000, s.4.

¹⁹ Steve Dowrick, Trade and Growth: A survey, Technology and International Trade, .Ed. Jan Fagerberg Chettenbam, Edward Elgar Pub.,UK, 1997, s.108; Robert Z.Lawrence-David E.Weinstein, a.g.e., ss.4-5.

işlerliğini bozacak müdahalelerden kaçınılması gerektiği anlayışı benimsenmiştir.

Dışa açılma sürecinde öncelikle mal piyasaları dış pazarlara açılmış, tarifelerin ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir²⁰. Sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik imalat sanayi ve ticari hizmetler göreceli olarak önem kazanmıştır²¹. İhracatı artırabilmek için, 1970'li yıllarda da mevcut olan ancak, gerçekçi döviz kuru politikası ve makro ekonomik istikrar olmadığı için etkili olamayan ihracat teşvikleri genişletilerek uygulanmaya başlanmıştır. Bunlar arasında; ihracata vergi iadesi, Destekleme Fiyat İstikrar Fonu ödemeleri, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu, navlun primi gibi doğrudan teşviklerin yanı sıra, girdi maliyetini düşüren ve ihracatın karlılığını yükselten; ihracat karşılığı dövizlerden mahsup, Katma Değer Vergisi muafiyeti, Kurumlar Vergisi muafiyeti, Konut Fonu muafiyeti v.b. teşvikler yer almaktadır²².

İthalat rejimi de köklü olarak değiştirilmiştir. Planlı dönemde ithal malları, Kota Listesi, 1 Numaralı Liberalizasyon Listesi ve 2 Numaralı Liberalizasyon Listesi olmak üzere başlıca üç liste halinde sınıflandırılmıştır. Söz konusu listelerde yer almayan malların ithalatı yasaklanmıştır. Ancak, 1984 yılında yapılan düzenleme ile bu yapı değiştirilmiş, üç yeni liste; İthal Yasak Mallar Listesi, İthal İzne Bağlı Mallar Listesi ve lüks malları içeren Fon Listesi hazırlanmıştır. İthal Yasak Mallar Listesinde yer alan mal sayısı 1984 yılında 500 iken zamanla üç mala(silahlar, patlayıcılar ve uyuşturucular) düşürülmüştür. İthal İzne Bağlı Mallar ve Fon Listesindeki malların ithali, gerekli koşulların yerine getirilmesi halinde, listelerde yer almayan malları ise serbestçe ithal edilebilmektedir. Diğer taraftan, yeni ithalat rejimi çerçevesinde, gümrük oranları düşürülmüş, miktar kısıtlamaları azaltılmıştır. İthalatın 1980 baz alındığında serbestleşme oranı 0.94 e ulaşmıştır..

1990'lı yıllarda ise, bir taraftan GATT anlaşması, diğer taraftan Avrupa Birliği ile gümrük birliğine geçiş sürecinde ithalat rejimi yeniden düzenlenmiştir. Yeni bir liste, Yatırım Malları Listesi oluşturulmuş, AB ile gümrük birliğine girilen 1996 yılına kadar, Katma Protokolde varılan anlaşma sonucu gerekli olan indirimler tamamlanmıştır.

Mal ve hizmet fiyatlamasında olduğu gibi, faktör fiyatlarının belirlenmesi süreci de aşamalı olarak piyasa mekanizmasına bırakılmıştır. Ücretlerin belirlenmesinde, özellikle dönemin ilk yıllarında(1987 yılına kadar),

²⁰ Ahmet Haşim Köse-Eriç Yeldan, Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997, Toplum ve Bilim Dergisi 72, Birikim yayıncılık, Yaz-1998, İstanbul, s.45.

²¹ Eriç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.44.

²² Geniş bilgi için bkz., Sübidey Togan, **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi 1, (Yıl ve basım yeri bilgisi verilmemiş), ss.71-171.

piyasa mekanizmasından çok kurumsal devlet müdahalesi etkili olmuştur. Ücretler arz ve talebe göre değil, kurumsal müdahaleler sonucu (grev ve lokavt yasağı, Yüksek Hakem Kurulu uygulaması v.b.) iç talebi kısacak ve maliyetleri düşürerek ihraç ürünlerine rekabet gücü sağlayacak şekilde düşük seviyede belirlenmiştir²³. Diğer taraftan, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmiş, ardından faiz oranları TCMB kontrolünde serbest bırakılmıştır. Dış Kaynak girişini hızlandırmak için reel devalüasyonlar, döviz piyasasında sermaye hareketlerinde serbestleşme başlamış, 1983 sonunda Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırılmıştır. Döviz rejimi değiştirilerek 1984 yılında yurt içi ve yurt dışındaki kişi ve kurumların nakit döviz kullanmakla ilgili kısıtlamalar kaldırıldı. 1984 den itibaren Türkiye'deki kişilere yabancı döviz bulundurabilme, döviz tevdiat hesabı açtırabilme, döviz cinsinden faiz alabilme, yurt dışına çıkarken 3000 \$'a kadar döviz çıkarabilme imkanları getirildi. 1985 de ise sermaye piyasası kanunu çıkarıldı. iç fiyatların doğru fiyatları yansıtması için Kit ler üzerindeki baskılar kaldırıldı, para basımından kaçınmak için iç borçlanmaya gidildi, devletin küçültülmesi amaçlandı, tarım ürünleri ve işgücü piyasaları rekabetçi hale getirildi. Bu düzenlemelerin temel amacı ülkenin büyüme için ihtiyaç duyduğu yabancı kaynağı çekecek bir ortam yaratmaktır. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonun ardından esnekleştirilmiş ve dolaylı teşviklerle birleştirilerek sanayinin ihracata yönlendirilmesinde temel bir araç görevi görmüştür. Ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesinin ardından, 1989 yılında çıkarılan 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile dış finans merkezleri ile eklemlenme süreci tamamlanmıştır. Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllara dışa açık bir ekonomi olarak girmiştir. Bu kararnamenin getirdiği düzenlemeler;

a- Türkiye'de yerleşik kişi ve kurumlar yurt dışından nakdi ve aynı kredi almaları, b- dışarıdaki menkul kıymetleri Türk bankacılık sisteminin yardımıyla almaları, satmaları ve gelirlerini transfer etmeleri, c- İhracatçıların yurtdışından kazandıkları dövizlerin % 30 unu istedikleri gibi kullanmaları, d-5 milyon dolara kadar aynı veya nakdi sermayenin izne tabi olmaksızın getirilmesi, f- ihracat bedellerinin 365 gün içinde yurt içine getirilmesinin serbest bırakılması, şeklinde özetlenebilir. 1996 yılında Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine girmesi ile bu süreç farklı bir boyut kazanmıştır. Dönem boyunca uygulanacak olan politikaların yöneldiği alanlar şu şekilde sıralanabilir.

Türkiye'de 24 Ocak Kararları ile başlayan dışa açılma sürecinde, makroekonomik göstergelerdeki değişimler 1980–89 yıllarını kapsayan reform dönemi ve 1990 sonrası kapsayan tam entegrasyon dönemi olarak başlıca iki dönem halinde incelenebilir. Söz konusu dönemde, konumuz çerçevesinde yatırımlar, büyüme ve makroekonomik istikrardaki gelişmeler ayrı bir önem taşımaktadır.

²³ TCMB, **The Impact of Globalization on Turkish Economy**, TCMB Yayını, Ankara, Haziran-2002, ss.5-19.

Dışa açık sanayileşme modelinde ülkenin karşılaştırmalı üstünlükleri olan alanlarda yatırımları hızlandırarak, üretimde sürekli artışlar meydana getirmesi beklenmektedir. İhracata yönelik yatırımların artması stratejinin kök salması ve büyümenin süreklilik kazanması açısından önemlidir.

1980 sonrası dönemdeki gelişim incelendiğinde, sabit sermaye yatırımlarının 1980–89 döneminde yıllık ortalama % 3,6, 1990–2001 döneminde ise %2,7 oranında arttığı görülmektedir. Oysa, dönemin son yıllarındaki krizlere rağmen, 1970–79 yılları arasında sabit sermaye yatırımlarının artış hızı yıllık ortalama %7,1'dir. Yatırımların kamu ve özel sektör arasındaki dağılımına baktığımızda, 1970–79 döneminde kamu yatırımlarının yıllık ortalama artış hızı %7,1 iken 1980–89 döneminde %3,6'ya, 1990–2001 döneminde de %2,7'ye düştüğü, toplam yatırımların artış hızıyla paralel bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Kamu yatırımlarının artış hızındaki bu azalmanın en önemli nedeni, üretime yönelik yatırımların piyasa mekanizması çerçevesinde özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi yönündeki politika tercihidir. Bu çerçevede kamu, imalat sanayi yatırımları yerine alt yapıya yönelik ulaştırma, enerji ve iletişim alanlarına yönelmiştir. Özel sektör yatırımlarının artış hızı ise 1970–79 döneminde yıllık ortalama %7 iken, 1980–89 döneminde %3,6, 1990-2001 döneminde %2,7 oranında artmıştır. 1980'li yıllarda imalat sanayi ve tarım sektöründe özel sektör yatırımlarında belirgin bir azalma gözlenirken, konut, turizm yatırımlarında artış vardır. 1990'lı yıllarda, kamu kesiminin alt yapı yatırımlarından da kısmen çekilmesi ile, özel sektör bu alandaki açığı kapatmaya yönelmiş, enerji ve sağlık alanlarındaki yatırımlarını arttırmıştır.

Sabit sermaye yatırımlarının 1980 sonrası dönemde kamu ve özel kesimler arasındaki dağılımında kendiliğinden oluşan bir işbölümü karşımıza çıkmaktadır. Özel yatırımlar konut ve turizm alanlarında yoğunlaşırken, kamu yatırımları ise daha çok enerji ve ulaşım sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Sonuç olarak, 1980 sonrası dönemde özellikle imalat sanayi yatırımları başta olmak üzere, tarım ve madencilik yatırımları azalmış, konut, ulaştırma, turizm ve 1990'lı yıllarda olmak üzere eğitim ve sağlık yatırımlarında ılımlı bir artış görülmüştür. Ancak burada ilginç olan, gerek kamu, gerekse özel sabit sermaye yatırımlarının doğrudan doğruya ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesidir. Oysa, dışa açılan ve dünya ile rekabete girişen bir ekonominin sermaye yatırımlarının dış ticarete yönelik çalışan sektörlerle yönelik olması beklenirdi. Ulusal ekonominin büyüme önceliklerinin “özel sektör öncülüğünde ihracata yönelik sanayileşme” olarak belirlendiği böylesi bir dönemin, sektörel yatırımlarla desteklenmemiş olması, yatırım stratejisinde yapısal bir bozukluğu işaret etmektedir.²⁴

Büyüme hızı yönünden de 1980 sonrası gelişmeleri, önceki yıllardan çok farklıdır. 1970–79 döneminde yıllık ortalama %4,8 olan büyüme hızı, 1980–89 döneminde yıllık ortalama %4,0'a, 1990–2001 döneminde de %3,0'a

²⁴ Erinç yeldan, a.g.e., s.48.

düşmüştür. Ancak, 1980 sonrası büyüme hızını farklı kılan, bu azalma eğilimi değildir. Farklılık, büyümenin neredeyse 1980 öncesi yıllarla karşılaştırılmayacak kadar istikrarsız bir seyir izlemesidir. Bu dönemdeki büyüme hızı -9% ile 9% arasında dalgalanmaktadır²⁵. Nitekim Uygur²⁶ tarafından yapılan çalışmada, söz konusu dönemde büyüme hızlarındaki istikrarsızlık ele alınmış ve 1982–1991 döneminde büyüme ortalamasındaki sapmalar 0,70 iken, 1992-2001 döneminde 2,16 olduğu hesaplanmıştır.

Planlı dönemin sonunda, dış ödeme güçlükleri, yüksek oranlı enflasyon ve üretim daralmasının yaşanmasının ardından dünya ekonomisi ile eklenme kararı alan Türkiye’de, dışa açılma süreci içerisindeki makroekonomik göstergelerin gelişimi incelendiğinde, yüksek oranlı enflasyon, dış ödeme güçlükleri ve üretimde istikrarsızlıkların yaşanmaya devam ettiği, özellikle 1990’lı yıllarda istikrarsızlıkların neredeyse kronik bir hal aldığı ve Türkiye’nin dışa açılma sürecinden, teorik beklentiler çerçevesinde, yararlanmadığı görülmektedir. Şekil 1 e bakıldığında Türkiye serbestleşme sürecine uygun olmayan bir rejimden başlamıştır. I nolu bölgenin gösterdiği istikrarsızlıklar altında uzun vadeli büyümeyi hızlandıracak kaynak beklemek gerçekçi olmayacaktır. Tablo:1’den de görüldüğü üzere doğrudan yatırımlardan Türkiye 1990 yıllarda yeterli ölçüde faydalanamamıştır. Ancak uzun vadeli dış kaynaklardan yeterince yararlanamamasına rağmen, kısa vadeli sermaye hareketlerinin gelişimi incelendiğinde, Türkiye’de dışa açılma süreci ile büyüme arasındaki ilişki açıklanabilir.

²⁵ Büyüme hızında yaşanan istikrarsızlık diğer makro ekonomik göstergelerde de görülmektedir. 24 Ocak Kararları’nın istikrarı sağlamaya yönelik hedeflerinden en önemlisi enflasyonu kontrol altına almak olmasına rağmen, bunda başarılı olamamıştır. Dönemin hemen başlarında TEFE’de belirgin bir düşme olmasına rağmen, daha sonra yeniden yükselmiştir. 1970–79 döneminde TEFE’deki artış yıllık ortalama $24,1\%$ iken, 1980-89’da $51,0\%$ ’a, 1990–99 ‘da yıllık ortalama $77,4\%$ ’e yükselmiştir. Özellikle 1990’lı yıllardaki genişletici maliye politikası ile gevşek para politikası enflasyondaki bu yükselişin temel belirleyicisi olmuştur. Enflasyonun yanı sıra, kamu kesimi borçlanma gereği, iç ve dış borçlar ile destekli bütçe açığının GSMH’ya oranı büyük ölçüde yükselmiştir. Özellikle 1994 krizi ve sonrasındaki dönemde yaşanan krizlerin şiddeti istihdam ve ücretler üzerinde etkili olmuş, bir yandan işsizlik oranı artarken, diğer taraftan reel ücretler düşmüştür. Dış denge açısından söz konusu dönemi ele aldığımızda ise, cari işlemler açığının dönem boyunca azaldığı, 1970–79 döneminde GSMH yıllık ortalama $-1,7\%$ ’sine eşit olan cari işlemler açığı, 1980-1989’da $-1,6\%$, 1990–1999 döneminde yıllık $-0,8\%$ olarak gerçekleştiği görülmektedir.

²⁶ Ercan Uygur, Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar, İktisat İşletme Finans Dergisi, Ekim, 2003, s.53.

Tablo 1: Türkiye Sermaye Akımları ve Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

Yıllar	I/ GSMH (%)	S/ GSMH (%)	Cari İşlemler Dengesi	Direkt Yatırımlar	Uzun Vadeli Diğer Sermaye hareketleri	Kısa Vadeli Ser.H.	Portföy	Rezerv (Brüt)
1990	27,6	23,7	-2.625	700	-547	3.000	547	5.758
1991	24,5	22,4	250	783	-635	-3.020	623	4.812
1992	23,4	21,6	-974	779	-938	1.396	2.411	6.106
1993	26,3	22,7	-6.433	622	1.370	3.054	3.917	6.277
1994	24,5	23,1	2.631	559	-784	-5.127	1.158	6.905
1995	24	22,1	-2.339	772	-79	3.713	237	12.042
1996	25	20	-4.393	612	1.636	5.945	570	16.386
1997	25,3	20	-2.750	554	4.667	1.761	1.634	18.609
1998	24,5	23,1	1.844	573	395	2.872	-6.711	19.718
1999	22,4	19,8	-507	138	344	4.310	3.429	23.177
2000	23,5	18,2	-9.819	112	4.276	4.035	1.022	25.097
2001	19	17,4	3.396	2.769	-1.131	-11.321	-4.515	12.924
2002	17,3	16,6	-322	476	2.315	-133	-826	319

Kaynak:TCMB.

Türkiye ekonomisi planlı dönemde uzun vadeli dış kaynaklardan yararlanamamıştır. Ancak Tablo:1’de görüldüğü üzere, 1990’lı yıllarda tasarruf oranlarının hem düştüğü hem de yatırım harcamalarından daha küçük olduğu dikkate alındığında, yatırımların GSMH oranının korunabilmesinin dış kaynak girişine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. 1990’lı yıllarda, Türkiye ekonomisinde büyümenin finansmanı açısından kısa vadeli kaynak bağımlılığı giderek artmıştır. Kısa vadeli kaynak yükümlülüklerine bakıldığında(Bkz. Tablo:2), diğer sektör ki, bu sektör özellikle imalat sanayisidir, önemli ölçüde net dış kaynak kullanıcısı durumundadır.

Kısa vadeli sermaye akımlarının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde bu durum daha da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ekonominin istikrarsız yapısı sonucu giderek artan faiz hadleri, firmaların iç piyasalardan kaynak tedarik etme maliyetini arttırmıştır. Maliyetlerin arttığı bir ortamda varlıklarını devam ettirebilmek için üretici firmalar yabancı kaynak kullanımına yönelmiştir. Böylelikle reel kesim asli fonksiyonu olan üretime devam edebilirken, kısa vadeli yüksek faizlerden de kamuya borç vererek kendisi için de yeni bir finansman imkanı yaratmıştır.

Tablo 2: Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinde Yükümlülüklerin Dağılımı

Yıllar Milyon \$	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	Toplam Varlıklar	Toplam Yükümlülükler	Kamu	Ticari Bankalar	Diğer Sektör (üretici Sektör)
1992	1.396	-2.438	3.834	200	2.093	1.641
1993	3.054	-3.291	6.345	193	4.302	1.850
1994	-5.127	2.423	-7.500	168	-6.771	-947
1995	3.173	-383	4.096	279	1.700	2.117
1996	5.945	331	5.614	188	2.000	3.426
1997	1.761	-1.750	3.511	269	572	2.670
1998	2.601	-1.464	4.065	109	2.366	1.590
1999	4.310	-1.072	5.382	-25	1.826	3.581
2000	4.035	-2.138	6.173	1.089	4.099	895
2001	-11.321	-156	-11.165	-787	-8.620	-1.758
2002*	-133	562	-695	812	-1.791	284

Kaynak: TCMB' Yıllık Raporlar. *Geçici değerler.

Tablo 3 ve 4 Türkiye'deki imalat sanayinin dış kaynak kullanım sürecini gözler önüne sermektedir. Tablolardan da görüldüğü üzere imalat sanayi yabancı kaynaklar ile faaliyetlerini finanse etmiştir. Kısa ve uzun vadeli yabancı kaynaklar 1990'da pasifin %56'sı iken 2002 yılında %64'e ulaşmıştır.

Tablo3: İmalat Sanayinin Bilanço Kalemlerinin Oransal Payları (%)

Yıllar	Dönen Varlıklar	Duran varlıklar	Toplam	Kısa Vadeli Borçlar	Uzun Vadeli Borçlar	Özsermaye	Dönem (Net Kar-Zarar) / Özsermaye	Toplam
1990	59.86	40.14	100	42.13	13.95	43.91	1.2	100
1991	60.73	39.27	100	49.16	12.91	37.93	1.8	100
1992	62.32	37.38	100	53.29	14.80	31.91	2.9	100
1993	63.84	36.16	100	56.17	14.98	28.86	4.2	100
1994	62.97	37.03	100	55.72	13.53	30.74	-1.79	100
1995	54.4	45.6	100	46.5	18.32	35.3	10.1	100
1996	54.4	45.6	100	48.1	16.9	35.1	12.3	100
1997	55.8	44.2	100	48.7	17.5	33.8	13.3	100
1998*	54.7	45.3	100	46	17.8	36.2	10	100
1999	55.7	44.3	100	47.7	19.4	32.8	4.4	100
2000	60.5	39.5	100	47,5	15,4	37.1	7.3	100
2001	59.3	40.7	100	48,9	19,5	31.6	- 8.9	100
2002	56.4	43,6	100	44.8	20.1	35.1	6.6	100

Kaynak: TCMB Sektörel Bilâncoları: 1992,1994,1996,1998,2002,2003.

Yabancı kaynaklardaki artış kısa vadeli yabancı kaynaklardan ortaya çıkmaktadır. Bu da imalat sanayinin oto finansman yönünden yetersizliğinin bir göstergesidir. Türkiye’de, imalat sanayindeki firmaların öz sermayelerini arttırmak için menkul kıymet ihracına yönelmedikleri de bilinen bir gerçektir. Gerek kısa gerekse uzun vadeli yabancı kaynaklar içinde menkul kıymetlerin payı çok önemli bir boyutta değildir. Örneğin bu oran 2002 yılı için % 10’ları geçmemektedir.

Yabancı kaynakların yerli ve yabancı para türünden ve kısa ve uzun vadeli olması açısından incelenmesi, Türk imalat sanayinin dış kaynak kullanımından nasıl etkilendiğinin anlaşılması açısından önemlidir. Tablo 4’den de görüldüğü üzere, gerek kısa vadeli gerekse uzun vadeli kaynaklar yabancı para cinsinden oldukları için dış kaynaktır. Dış kaynakların %82’si yabancı para cinsinden borçtur. Bu borç ağırlıklı olarak kısa vadeli. 2002 yılında kısa vadeli yabancı kaynakların %62’si yabancı para cinsinden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bankacılık sektörüne benzer şekilde reel sektör de faaliyetlerini kısa vadeli yabancı kaynaklar ile yürüttüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1980’lerin başındaki dışa açılma süreci ile büyüme arasındaki bağ, uzun vadeli sermaye hareketlerinden çok, kısa vadeli sermaye hareketleri ile kurulduğu söylenebilir.

Tablo4: İmalat S. Parasal Kredilerin Vadeye Ve Para Cinsine Göre Dağılımı

Yıllar	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2002
Toplam Nakdi Kredi Tutarı (Milyar TL)	19.976	87.249	404.276	2.643.278	5.581.937	12.310.048	14.720.846
Kısa Vadeli	81.9	88.3	88.6	77.4	73.0	61.1	62.1
Uzun Vadeli	18.1	11.7	11.4	22.6	27.0	38.9	37.9
TL	66.1	55.8	43.5	22.9	20.6	16.4	17.6
Yabancı Para	33.9	44.2	56.5	77.1	79.4	83.6	82.4

Kaynak: TCMB

3.Serbestleşme Sürecinin Büyüme ve Rekabete Etkisi İçin Bir Model Uygulaması

Serbestleşme büyüme ve bunun rekabet üzerine etkileri, Samuelson-Balassa modelinin getirdiği teorik çerçeve içinde incelenebilir. Ancak böyle bir inceleme sonucunda, Türkiye’de serbestleşme süreci ile rekabet gücünün gelişim

arasındaki ilişkiyi test imkânı yaratılabilir²⁷. Çalışmanın bu kısmında ülkelerin rekabet güçleri, ticarete konu olmayan mallardaki göreceli üstünlüklerine bağlı olduğu ve ticarete konu olmayan sektörlerin göreceli fiyatlarının da verimle olan bağlantısı ortaya konacaktır. Bunun için öncelikle iki ülke arasındaki ticaret haddi tanımlanacaktır.

Bilindiği üzere ticaret hadleri bir tür nispi fiyattır. Bir ülkenin ürün fiyatlarının diğer ülkeye göre orantılanması sonucu iki ülke arasındaki ticaret haddi elde edilir. Eğer ülkenin dış ticaret haddi diğerine göre daha hızlı geliyorsa, rekabet açısından daha avantajlı olur.

Geleneksel olarak fayda ve kar maksimizasyonundan hareket ederek, rekabet gücü ile ticarete konu olmayan malların nispi fiyatları arasında fonksiyonel bir ilişki kurgulanmaktadır. Bu ilişkiyi matematiksel olarak ifade etmeden önce bazı varsayımlar yapılmaktadır. Bunlar; işgücü piyasası rekabetçidir ve ülke içinde ticarete konu olan sektörlerdeki ücret ile ticarete konu olmayan sektördeki emek ücretleri birbirine eşittir. Sermaye faktörü her iki ülkede olmakla beraber dağılımı eşit değil ve çeşitli nedenlerden dolayı ülkeler arasında dolaşımı engellemiştir. Yani ülkeler arası serbestlik ve gelişmişlik derecesi bir birine eşit değildir. Ülkeler serbestlik dereceleri ne kadar arttırırsa o kadar fazla dış yatırım alacak, büyüme verimleri artacağı için rekabette üstünlük kazanacaktır. Dolayısıyla, ticarete konu olan malların fiyatları her iki ülkede bir birine eşit olacağı da bir varsayım olarak analize girmektedir. Yani tek fiyat kanunu geçerlidir.

Rekabet endeksi (Q) iki ülke arasındaki dış ticaret hadleri yardımıyla aşağıdaki 1 nolu denklemdeki gibi tanımlanabilir ki bu aynı zamanda reel döviz kuru tanımından başka bir şey değildir.

Reel döviz kurlarını (Q), dış ülkeyi (*) ve ülkeyi (i) alt indisi ile gösterecek olursak reel döviz kuru aşağıdaki 1 nolu denklemdeki gibi tanımlanabilir:

$$Q_i = \frac{P}{e_i P^*} \quad (1)$$

i=1,2

P ve P*, sırasıyla ana ülke ve dış ülkenin fiyatlar genel düzeyini temsil eden göstergeleridir. Görüldüğü üzere reel döviz kuru iki ülkenin nispi fiyatlarına göre belirlenmektedir. Bir ülkenin nispi fiyatları belirlemek istendiğinde o ülkedeki değişik sektörlerin ürettiği mal ve hizmet fiyatları belli bir ağırlıkla bir araya getirilir. Buradaki değişik sektörler genel olarak ticarete konu olan ve olmayan olarak ikiye ayrılabilir. Ticarete konu olan malları üretenlerin fiyatı P^T ile ticarete konu olmayan malları üretenlerin fiyatı da P^N ile gösterilmektedir. Döviz kuru, iki ülkeli bir modelde ülkelerin göreceli

²⁷ Obsfeld and Rogof, **International Macro Economy**, MIT Press 1995, ss.204-210.

fiyatlarına bağılı olarak tanımlandığından, ülkelerin fiyatlar genel düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir. Fiyatlar genel düzeyi tanımlanması, tam rekabet şartları ve ölçüğe göre sabit getiri altında üretim fonksiyonlarından hareketle tanımlanabilir. Y üretimi, K sermayeyi, L emeği, w ücret düzeyini göstermek üzere, bu durum aşağıdaki şekilde formüle edilebilir.

$$Y_T = f(L_T, K_T) \quad Y_N = f(L_N, K_N) \quad (2)$$

$$Y^*_T = F(L^*_T, K^*_T) \quad Y^*_N = G(L^*_N, K^*_N) \quad (3)$$

Her iki ülke için sermaye birikimi serbestleşme ve gelişmişlik derecesinin(SD) bir fonksiyonu olarak alınmaktadır. $K = z(SD)$. Yukarıda yapılan varsayımdan dolayı $SD \neq SD^*$ dir.

(2) ve (3) nolu denklemlerde de gösterildiği üzere, iki ülkedeki emek faktörü iki sektör arasından dağılarak üretimi gerçekleştirmektedir. Gerek yerli, gerekse yabancı ülkedeki firmalar karlarını maksimize edebilmek için kullandıkları emek ve sermaye faktörüne marjinal verimlilikleri kadar ödeme yapacaklardır. Her iki ülke de tam rekabet şartları hüküm sürdüğünden ticarete konu olan sektörlerle ticarete konu olmayan sektör arasında kapitale ödenen pay birbirine eşit olacaktır. Ancak ülkeler arasında sermayenin getirisi serbestleşmenin bir derecesi olarak farklı olabilir Analizin bu noktasından sonra üretim fonksiyonu sermaye ağırlıklı tanımlanacaktır. Bunu aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür.

$$P_T f'(K_T) = r = P_N g'(K_N) \quad (4)$$

$$P^*_T F'(K^*_T) = r = P^*_N G'(K^*_N) \quad (5)$$

Serbest ticaretten dolayı, ticaret konu olan malların fiyatı dışarıya eşit olmak zorundadır.

$$P^*_T = P_T \quad (6)$$

Bunun yanında analizi basitleştirmek için ticarete konu olan malların fiyatları bir birine ve bire eşit olarak alınacaktır: ($P_T = P^*_T = 1$).

Rekabet gücü indeksi fiyatlar genel düzeyinin bir fonksiyonu olarak tanımlandığından iki ülkenin fiyatlar genel düzeyi her iki sektörün fiyatlarının ağırlıklı ortalaması olarak tanımlanabilir. Ticarete konu olan malların ağırlığı $(1-\alpha)$. Ticarete konu olmayan sektördeki harcamaların ağırlığı da α ile ifade ediliyor olsun. Bu bilgiler ışığında ülke içi fiyat indeksleri düzenlenirse (7) ve (8) nolu denklemler elde edilir.

$$P = P_T^{(1-\alpha)} P_N^\alpha \quad (7)$$

$$P^* = P^*_T^{(1-\alpha)} P^*_N^\alpha \quad (8)$$

$P_T = P^*_T = 1$ Kabul edildiğinden 7 ve 8 nolu denklem aşağıdaki gibi ifade edilebilir

$$P = P_N^\alpha \quad (7')$$

$$P^* = P_N^{\alpha^*} \quad (8')$$

(7') ve (8') denklemden bilgiden faydalanarak rekabet gücü endeksi yeniden tanımlanırsa iki ülkenin ticarete konu olmayan sektörlerin göreceli fiyatı olarak ifade edilebilir.

$$Q = \frac{P}{P^*} = \left(\frac{P_N}{P_N^*} \right)^\alpha \quad (9)$$

(9) nolu denklemden de görüldüğü üzere rekabet gücü endeksi sadece ticarete konu olmayan malların nispi fiyatları olarak ifade edilmektedir.

(9) nolu eşitlik yardımıyla iki ülkenin rekabet gücü indeksinin nispi verim artış hızlarına bağlı olduğu gösterilebilir. Bu iki ülkeli bir modelde ticarete konu olan mallardaki verim artış hızı ile ticarete konu olmayan mallardaki verim artış hızı dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bunun gösterilebilmesi için (4) ve (5) nolu denklemleri aşağıdaki gibi düzenlemek gerekmektedir. Bu yeni denklemler ticarete konu olmayan sektörler fiyatlarını verim artışlarına bağlı olarak tanımlamaktadır.

$$P_T f'(K_T) = P_N g'(K_N) \quad \Rightarrow \quad 1 f'(K_T) = P_N g'(L_N)$$

$$\Rightarrow P_N = \frac{f'(K_T)}{g'(K_N)} \quad (10)$$

$$P_T^* F'(K_T^*) = P_N^* G'(K_N^*) \quad \Rightarrow 1 F'(K_T^*) = P_N^* G'(K_N^*) \Rightarrow$$

$$P_{ND}^* = \frac{F'(K_T^*)}{G'(K_N^*)} \quad (11)$$

(10) ve (11) nolu denklemler alınıp (9) nolu denkleme yerleştirilirse, rekabet endeksi ile verimlilik arasındaki ilişki tanımlanmış olacaktır.

$$Q = \frac{P}{P^*} = \left(\frac{P_N}{P_N^*} \right)^\alpha = \frac{\left(\frac{f'(K_T)}{g'(K_N)} \right)^\alpha}{\left(\frac{F'(K_T^*)}{G'(K_N^*)} \right)} \quad (12)$$

Rekabet indeksindeki değişim verimlilik farklarına dayanmaktadır. Nispi fiyatları aradan çekerek rekabet gücü endeksi ile ticarete konu olan ve olmayan sektörlerdeki sermaye verimliliği birbirine bağlanabilir²⁸. Rekabetçi bir piyasa varsayımı altında, sermayenin ticarete konu olan ve olmayan sektördeki marjinal verimliliği ticarete konu olmayan malların nispi fiyatını ticarete konu olan mallar cinsinden tanımlanmasına izin verir. (12) nolu denklem bunu

²⁸Paul A. Samuelson, Theoretical Notes on Trade Problems, The Review of Economics and Statistics © 1964 May 1964, 46 (2), pp. 145--54

göstermektedir. Bu denkleme göre ticarete konu olan sektörlerdeki verimlilik artışı, ticarete konu olmayan sektörlerle göre hızlı arttığı zaman, rekabet indeksi artacaktır. Bu artış ilk ülkenin dışarıya sattığı malların değerinin artması anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada amaç ülkelerin dışa açılma veya finansal serbestleşme sürecinin büyüme ve rekabet gücü üzerindeki etkisini hipotezini test etmek olduğu için marjinal verimlilik yerine, tam rekabet şartları geçerli olduğundan, $MP=AP$ alınabilir. (12) nolu eşitliğin sağ tarafı ortalama değerler cinsinden de ifade edilebilir. Kar maksimizasyonuna göre tanımlanmış olan (12) nolu denklem sermaye faktörünün ortalama verimi yerine de iki ülkenin sermaye başına düşen çıktı (Y) miktarları da konularak ikame edilebilir. Bu yöntem izlendiğinde:

$$Q = \frac{P}{P^*} = \left(\frac{MP_K^T}{MP_K^N} \right) = \left(\frac{(AP_K^T)}{(AP_K^N)} \right) = \left(\frac{(Y/K^T)}{(Y/K^N)} \right) = \left(\frac{Y^\alpha}{Y^{*\alpha}} \right)$$

(13)

(13) nolu denklemdeki sermaye başına düşen çıktı miktarlarının mutlak düzeyi yerine, değişim hızları cinsinden tanımlanarak yerine artış hızları da kullanılabilir. Buna göre (13) nolu denklem (14) nolu denkleme dönüşür. Bu denklemler aynı zamanda ekonometrik çalışma için yapısal bir destek sağlar.

$$Q = \frac{P}{P^*} = \left(\frac{\Delta Y^\alpha}{\Delta Y^{*\alpha}} \right) \quad (14)$$

Dolayısıyla serbestleşme sermaye birikimini arttırmakta ve işgücünün daha fazla istihdam edilmesine neden olarak, 2 ve 3 nolu denklemin belirttiği üzere ülkenin gelirini arttırmaktadır. Hangi ülkenin serbestlik derecesi ne kadar fazla ise gelirindeki değişim o kadar fazla olacaktır. 2 ve 3 nolu denklemlerin serbestleşmeye göre zincir türevleri alınır serbestleşme ve gelir artışı arasındaki ilişki net bir şekilde gösterilebilir.

$$\frac{dY}{dK} = \frac{dY}{dK} \frac{dK}{dSD} \quad (15)$$

$$\frac{dY^*}{dK^*} = \frac{dY^*}{dK^*} \frac{dK^*}{dSD^*} \quad (16)$$

Hangi $\frac{dY}{dK} > \frac{dY^*}{dK^*}$ veya $\Delta Y > \Delta Y^*$ olacaktır. Bu durumda 14 nolu

denkleme göre hangi ülkenin büyüme hızı dolayısıyla serbestleşmeden elde ettiği yatırım miktarı fazla ise rekabet gücü artacaktır. Buna dayanarak iki regresyon denklemi tanımlanabilir.

$$\Delta Y = c_1 + c_2 DK + u_1 \quad (17)$$

17 nolu denklem doğrudan yatırımlar(DK) ile büyüme arasındaki ilişkiyi sorgularken Türkiye ekonomisinin dışa açılma süreci incelerken de

görüldüğü üzere kısa vadeli sermaye hareketleri reel sektörü finanse etmektedir. Buna dolaylı yatırım denilmektedir (DolK). Dolayısıyla, 17 nolu denklem aşağıdaki formatta Türkiye için test edilmelidir.

$$\Delta Y = c_1 + c_2 \text{DolK} + u_1 \quad (17')$$

İkinci regresyon denklemi de rekabet gücünün gelişimini incelemelidir. TERK ile gelir artış hızı arasında bir ilişkinin olup olmadığı incelemek, Türkiye'nin serbestleşme süreci içinde dış kaynak kullanımının rekabet gücünü arttırdığını test etmek için aşağıdaki denklem kullanılabilir.

$$\text{TERK} = c_1 + c_2 \Delta Y + u_1 \quad (18)$$

4. Türkiye İçin Test

Yukarıdaki 17,17' ve 18 nolu denklemleri Türkiye açısından test etmek için veriler TCMB'dan temin edilmiştir. 1980–2001 yıllarını kapsamakta olan veriler yıllıktır. CAP doğrudan yatırımı, DCAP dolaylı yatırımı, T Türkiye'yi, L logaritmayı, D farkı, GELİR geliri Terk tartılı efektif reel kuru göstermektedir. Çalışma açısından belirtilmesi gereken nokta DCAP ile alakalıdır. Serbestleşme sonucu dolaylı yatırımların büyüme ve sanayi rekabet gücü üzerindeki etkisini hesaplayabilmek için öncelikle DCAP'ın hesaplanması gerekir. Bunun için aşağıdaki formül kullanılmıştır.

DCAP= İmalat Sanayindeki Sabit Sermaye Yatırımı x İmalat Sanayiinin Son 12 Yıldaki Ortalama Özkaynak Hariç Kaynak Kullanımı Oranı x İmalat Sanayiindeki Son On Yıldaki Ortalama Yabancı Dış Kaynak Kullanım Oranı

En küçük kareler yöntemi ile tahmin yapılacağından düzmece regresyonun çıkmaması için bütün seriler durağanlaştırılmıştır. Bunun için bütün serilerin logaritması alınmıştır. Buna rağmen durağanlık sağlanamayan serilerin farkları alınarak %1 anlamlılık düzeyinde bütün seriler durağanlaştırılmıştır. Tablo:5' de durağanlık sonuçları verilmektedir. Bütün seriler ancak 2. fark düzeyinden % 1 düzeyinde durağandır.

Tablo 5: Durağanlık Sonuçları

	Düzyey	1. Fark	2. Fark
Lterk	-3,4377 ^c	-4,2779 ^b	-6,0141 ^a
Lgelir	-1,2795	-4,0016 ^b	-8,0415 ^a
Lcap	-2,7339	-4,4745 ^b	-6,1351 ^a
Ldcap	-2,5008	-1,5489	-6,9282 ^a

a %1 bir için anlamlı

b % 5 için anlamlı

c % 10 için anlamlı

Dışa açılma sürecinin büyüme ve rekabet gücü üzerindeki etkilerinin analiz sonuçları Tablo:6'da verilmiştir. Türkiye'de, dışa açılma süreci içerisindeki makroekonomik göstergelerin gelişimi incelendiğinde de görüldüğü

üzere, Türkiye doğrudan yabancı yatırımlardan yeterince yararlanamamıştır. Nitekim doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının(DLCAP), gelir(DLGELİR) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Yıllık ortalama 500 milyon dolar civarında olan doğrudan yabancı yatırım girişi dikkate alındığında, doğrudan yatırım ile gelir arasında bir ilişkinin kurulamaması doğaldır.

Dış kaynak kullanımının Türkiye ekonomisine etkisi doğru şekilde modellenmesi için 17' denkleme tanımlanan ilişkinin araştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede yurt içi yatırımların kısa vadeli sermaye yatırımları ile finansmanını ifade eden dolaylı yabancı sermaye yatırımları(DLDCAP) ile gelir (DGELİR) arasındaki ilişki Model 2 de incelenmiştir. Model 2'deki regresyon denklemi Türkiye'nin ekonomik gerçeklerine daha uygundur. İmalat sanayiinin bilançosunda da görüldüğü üzere kısa vadeli dış kaynak kullanımı dikkate alan bir yabancı sermaye ölçütü olan DLDCAP'ta meydana gelecek %1'lik bir değişme milli geliri % 0.17'den fazla artırmaktadır. Seçilen değişken veya regresyon denkleminin belirlilik katsayısı ilişkinin %27'sini açıklayabilmektedir. % 1 düzeyinde istatistikî açıdan DLDCAP ile denklem anlamlıdır. DW açısından bakıldığında negatif ardışık bağımlılık bulunmamaktadır.

Tablo:6 Dışa Açılmanın Büyüme ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi

<i>Değişkenler</i>	<i>Model 1 Bağımlı Değişken (DLGELİR)</i>	<i>Model 2 Bağımlı Değişken (DLGELİR)</i>	<i>Model 3 Bağımlı Değişken (DLTERK)</i>
Sabit (C)	-0,042231	-0,049383	0,013038
St Dev. (Olasılık)	0,012447 0,0031	0,0330014 0,1511	0,022370 0,5672
DLCAP	-0,030145	-	-
St Dev. (Olasılık)	0,023849 0,2215	- -	- -
DLDCAP	-	0,171336	-
St Dev. (Olasılık)	- -	0,063333 0,0140	- -
DLGELİR	-	-	0,671776
St Dev. (Olasılık)	- -	- -	0,294625 0,0350
R ²	0,077566	0,27	0,22
F-İstatistiği Olasılık(F-İst.)	1,59 0,22	7,31 0,0140	5,19 0,0350
D.W.	2,21	2,089	2,77

Dolaylı yabancı sermaye girişinin rekabet gücünün gelişimine etkisinin ölçülebilmesi amacıyla, rekabet gücündeki değişmelerin göstergesi olarak alınan tartılı efektif reel kur endeksi(DLTERK) ile gelir (DLGELIR) regresyona tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları Model 3'te verilmiştir. Model 3 incelendiğinde, dolaylı sermaye girişine bağlı olarak artan gelirin TERK'ü arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, ülkeye giren yabancı sermayenin verimliliği artırarak Türkiye'nin rekabet gücünü arttırdığı ifade edilebilmektedir. Gelirde meydana gelen %1'lik bir değişme rekabet gücünü % 0,67 oranında arttırmaktadır. Bulunan parametreler % 5 düzeyinde istatistikî açıdan anlamlıdır. Seçilen denklem veya değişken istatistikî açıdan anlamlı olup, ilişkinin %22 sini açıklayabilmektedir. DW değeri, otokorelasyon bulunmadığı göstermektedir.

SONUÇ

1980'lerde başlayan ve 1990'larda tamamlanan yapısal bir dönüşümle, Türkiye ekonomisi dışarıya açılmıştır. Kalkınma stratejisi değiştirilerek, İthal İkameci Kalkınma Stratejisinden, Dışa Açık Büyüme Stratejisine yönelinmiştir. Bu çerçevede, fiyatlama sürecinin piyasa mekanizmasına bırakılması ve piyasa mekanizmasının işlerliğini bozacak müdahalelerden kaçınılması benimsenmiş, gerekli hukuksal alt yapı ve düzenlemeler de bu dönemde tamamlanmıştır.

Dışa açılmadan beklenen kazançlar uluslar arası sermayenin gelmesi ile ülkenin rekabet gücünün artması, teknolojinin ve teknik bilginin yayılması, makroekonomik istikrarın sağlanması olarak sayılabilir. Ancak Türkiye örneği incelendiğinde dışa açılma sürecinden yeterince yararlanamadığımız ortaya çıkmaktadır. Doğrudan yatırımlar yerine Türkiye'ye kısa vadeli sermaye akımlarının yöneldiği ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir yönelimin altında da Türkiye ekonomisinin doğrudan yatırımları çekecek gerekli nitelikleri sağlayamamış olması bulunmaktadır. Mal hareketlerindeki serbestleşmenin yatırımlar üzerindeki olumsuz(beklenmeyen) sonuçlarının nedeni, politik belirsizlik ve reformların yavaş yapılması nedeniyle yatırımlarda bir dinlenme olarak yorumlanmıştır. Türkiye'de, özellikle 1980-1989 döneminde ortaya çıkan ihracat artışı, yatırımlardaki bir artışa bağlı olmayıp, reel sektörün yapısal rekabet gücü kazanması açısından başarılı olamamıştır. Başka bir ifadeyle, ihracat artışı sanayileşme ve yeni yatırımları beraberinde sürükleyememiştir. Reel sektörün gelişme hızını en iyi yansıtan gösterge olan büyüme hızı, kendini büyüme daralma döngüsü içinde bulmuş, yüksek büyüme hızı sağlanan yılları daralma yılları izlemiştir. İstikrarsızlık ve yüksek faiz oranları reel sektöre yönelik yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmuştur. Ayrıca, yüksek talep ve yerli paranın değerlenmesi yatırımların ticarete konu olmayan sektörlerle yönelmesine olanak sağlamıştır. Nitekim dışa açılma sürecinde, büyüme hızında olumlu bir değişme gözlenirse bile, test edilen 1980-2001 yılları ve tanımlanan model içinde rekabet gücü ile büyüme ve doğrudan sermaye hareketleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak 1980'li yıllar ile

özellikle 1990'lı yıllarda, Türkiye ekonomisinde yoğun bir şekilde kısa vadeli dış kaynak kullanımını dikkat çekmektedir. Temelde kısa vadeli yabancı sermaye kısa vadeli dengesizlikleri giderici bir niteliğe sahiptir. Ancak çalışmada da gösterildiği üzere, Türkiye'ye gelen kısa vadeli yabancı sermayenin reel sektörü finanse ettiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisi, dışa açılma sonucu uzun vadeli doğrudan yatırımlardan beklediği yararları kısa vadeli yabancı sermaye kullanarak elde etmiştir denilebilir. İmalat sanayindeki yatırımlarla, kısa vadeli dış finansmana dayanan sermaye, büyüme ve rekabet gücüne bakıldığında istatistikî açıdan anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Hatırlanacağı üzere, kısa vadeli dış kaynak kullanımını dikkate alan bir yabancı sermaye ölçüsü olan DCAP'da meydana gelecek %1'lik bir değişme milli geliri % 0,17'den fazla artırmaktadır. Modele göre, gelirdeki artışın rekabet gücünü arttıracığı dikkate alınıp test edildiğinde gelirden meydana gelen % 1'lik bir değişme rekabet gücünü % 0,67 oranında değiştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye özellikle dış sermayeden beklediği yararları uzun vadeli doğrudan yatırımlardan elde edemez iken kısa vadeli sermaye ile elde etmiştir denilebilir. Ancak bu şekilde bir sermaye kullanımının ciddi maliyetleri bulunmaktadır. Önemli ölçüde kısa vadeli kaynak kullanımı, beraberinde kur, faiz ve vade riski alınmasına neden olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere yönelen kaynakların kısa vadeli olması, ekonomik büyümenin finansmanı için bir kaynak oluşturmakla birlikte, derin mali krizlerin nedenlerinden biri de olabilmektedir. Kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketleri, kısa vadeli kazançlara yöneldiğinden, yatırımların ülkeler arasındaki getiri oranları arasındaki fark azalmamakta, kısa vadeli borçların merkez bankası rezervlerine oranının artması ile de ülkenin krize girişinin temel nedeni olmaktadır. Sermaye hareketlerinin istikrarsızlığı, ani geri dönüş olgusu, sermaye hareketlerinin tüm sektörlerde dengesizlik yaratıcı ve var olan dengesizlikleri artırıcı bir rol oynamasına neden olmuştur. Bu dengesizliklerin oluşturduğu ortamın sonunda düşmeyen reel faiz oranları, yüksek tüketim talebi, artan devalüasyon (depresyasyon) beklentisi ile ekonomik faaliyetlerin yavaşladığı, sonuçta ülkenin serbestleşmeden önceki durumdan daha iyi durumda olmadığı gözlenmektedir. Türkiye 1994'de ve 2000 yılında bu krizleri yaşamış ve çok ağır bedeller ödemiştir. Kasım 2000 krizinde oluşan anormal ölçüde yüksek faizlerin bilanço üzerindeki yıkıcı etkisi o kadar büyüktür ki, Kasım-Şubat ayındaki üç aylık dönemde bankacılık sektöründe oluşan zararlar GSMH %24'üne ulaşmıştır. 2001 yılında GSMH -%11 oranında daralmıştır. Bir çok üretici kuruluş batarken 22'ye yakın bankada Tasarruf Sigorta Mevduat Fonuna alınmıştır. 6 Banka kapatılmış veya satılmıştır. Yoğun şekilde kısa vadeli dış kaynak kullanımını büyüme hızımızın pozitif olmasını sağlarken, büyüme sürecini istikrarsız hale getirmiştir. Dış açılmanın yararları ile ilgili teorik çıkarımları, dolaylı yatırımlar için elde etsek bile, istikrarsız bir yapı ile dışa açılmaya yönelindiğinden, Türkiye 1979 yılında nereye geldiye, 2002 yılı itibarıyla, bugünde oradadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acar, Sadık**, **Uluslararası Reel Ticaret:Teori-Politika**, D.E.Ün. yay., İzmir, 2000.
- Baldwin, R.E.- E. Seghezza** "*Trade-induced Investment-led Growth*", NBER Working Paper, No. 5582 May 1996.
- Dowrick, Steve**, Trade and Growth: A survey, Technology and International Trade, .Ed. Jan Fagerberg Chettenbam, Edward Elgar Pub.,UK, 1997.
- Edwards, Sebastian**, Trade Orientation, Distortion and Growth in developing Countries, Journal of Developing Economics, Vol.39, 1992.
- Fontagne, Lionel-Mondher Mimouni**, Openness, Trade Performance and Economic Development, GDR EFIQ Conference, Tunis, June 23-24, 2000.
- Haberler, G.**, The Liberal International Economic Order in Historical Perspective, Challenges to a Liberal International Economic Order, Edited by R.C.Amacher-G.Haberler-T.D.Willet, AEI, 1979.
- Kazgan, Gülten**, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri**, Altın Kitaplar, İstanbul 1994.
- Köse, A.H.-Erinç Yeldan**, Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997, Toplum ve Bilim Dergisi 72, Birikim yayıncılık, Yaz-1998, İstanbul.
- Lawrence, Robert Z -David E.Weinstein**, Trade and Growth: Import-Led or Export-Led? Evidence from Japan and Korea, NBER Working paper, 7264, July-1999, Cambridge.
- LeClair, M.S.**, **Regional Integgration and Global Free Trade**, Çev: Esat Bakımlı, Avebury,1997
- ODEKON, Mehmet**, Liberalization and the Turkish Economy: A Comparative Analysis, Liberalization and the Turkish Economy, Edited by Tevfik Nas-M.Odekon, Greenwood Press, London, 1988, ss.29-31.
- Obsfeld and Rogof**, **International Macro Economy**, MIT Press 1995.
- Önder, İzzettin ve Diğerleri**, **Türkiye'de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- Rodrik, D.**, Dünya Ekonomisine Entegrasyon Kalkınma Stratejilerinin Yerini Tutabilir mi?, Çev: Alev Söğüt, **İktisat Dergisi**, Temmuz 2000.
- Rodrik, D.**, Why Do More Open Countries Have Larger Governments? mimeo, Colombia University, February-1996.

- Samuelson, Paul A.**, Theoretical Notes on Trade Problems, The Review of Economics and Statistics © 1964 May 1964, 46 (2).
- Samuelson, Paul A.**, International Factor-Price Equalisation, Once Again, Readings in International Economics, Edit. R.E.Caves and H.G.Johnson, George Allen and Unwin Ltd., London, 1975.
- Sarkar, P.**, The Singer-Prebisch Hypothesis: A Statistical Evaluation, Cambridge Journal of Economics, 1986, vol. 10, issue 4.
- TCMB**, **The Impact of Globalization on Turkish Economy**, TCMB Yayını, Ankara, Haziran-2002.
- Togan, Sübidey**, **1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi 1, (Yıl ve basım yeri bilgisi verilmemiş).
- Uygun, Ercan**, **Financial Liberalization and Real Sector in Turkey**, The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Discussion Papers, No:9010, December, 1990.
- Uygun, Ercan**, **Finance Liberalization And Economic Performance In Turkey**, TCMB, Ankara 1993.
- Uygun, Ercan**, Enflasyonun Dinamiği ve İstikrar, İktisat İşletme Finans Dergisi, Ekim, 2003.
- Vamvakidis, Athanasios**, Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth? IMF Staff Papers, March, 1999, V.46, i.1.
- Yeldan, Erinc**, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.